

فلسفه تاریخ

نگاه متفاوت به مفاهیم کلیدی درک تاریخ

دکتر مسعود مرادی

عضو هیات علمی دانشگاه سیستان و بلوچستان

انتشارات
بهنگار

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
یادداشت
موضوع
موضوع
رده‌بندی کنگره
رده‌بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی

مرادی، مسعود، ۱۳۳۶ -
فلسفه تاریخ: نگاهی متفاوت به مفاهیم کلیدی درک تاریخ / مسعود مرادی
تهران: بهنگار، ۱۳۹۵.
۲۴۸ صفحه.
۶-۷۰-۶۳۳۲-۹۶۴-۹۷۸
کتابنامه.
تاریخ -- فلسفه
اروپا -- تاریخ -- قرن ۲۰ م.
D ۱۶/۸/۴۴۴۸ ۱۳۹۰
۹۰۱
۲۴۱۰۶۶۲

انتشارات
بهنگار

فلسفه تاریخ: نگاهی متفاوت به مفاهیم کلیدی درک تاریخ
مسعود مرادی

طرح جلد: پردیس آقایی
گروه تولید بهنگار: دلناز سالاربهزادی، رها فتاحی
چاپ: غزال
چاپ اول: پاییز ۱۳۹۵
تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت: ۱۶۰۰۰ تومان
شابک: ۶-۷۰-۶۳۳۲-۹۶۴-۹۷۸

آدرس دفتر انتشارات: خیابان ولیعصر، بالاتر از خیابان شهید بهشتی، پلاک ۲۲۳۰، برج رسالت، طبقه سوم، واحد ۳۰۱
تلفن: ۸۸۴۸۲۲۹۳ و ۸۸۴۸۲۲۴۹
info@behnegarpub.com

حق چاپ و انتشار محفوظ و متعلق به انتشارات بهنگار است.
این اثر تحت پوشش قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان قرار دارد.

فهرست

۱۱	مقدمه ویراست دوم
۱۳	پیشگفتار
۱۵	مقدمه
۱۷	مبانی نظری و کلیات علم تاریخ
۱۸	تاریخ در مسیر تحول بین فلسفه و علم
۲۱	پدید آمدن فلسفه تاریخ
۲۶	مکاتب مختلف فلسفه تاریخ
۲۹	دفتر اول
۲۹	مبانی فلسفه نظری تاریخ
۳۳	فصل اول: هگل و مبانی فلسفه نظری تاریخ در جهان نو
۳۵	بنیان‌های فکری هگل
۳۸	انواع تاریخ در نزد هگل
۴۴	بازتاب‌های فلسفه تاریخ هگلی
۴۵	آزادی غایت تاریخ

۴۹	فصل دوم: مارکسیسم و فلسفه نظری تاریخ
۵۱	برداشت‌های مارکسیسم از فلسفه تاریخ
۵۵	ماتریالیسم تاریخی پایه نظریه فلسفه تاریخ مارکسیسم
۵۷	مفهوم ساخت و عناصر مترتب بر آن در تئوری مارکسیسم
۵۷	ساختارهای اجتماع انسانی
۵۸	ایدئولوژی و زیرساخت‌ها
۵۹	دولت، حاکم طبقات مسلط
۶۰	ساختارهای جامعه و شیوه تولید
۶۱	طبقات اجتماعی و مبارزات انقلابی
۶۲	ماتریالیسم تاریخی و واقعیت‌های اجتماعی-تاریخی
۶۴	ارزیابی نظریه ماتریالیسم تاریخی
۶۷	فصل سوم: برداشت‌های ایده‌آلیسم، مه‌خان عصر، روشنگری از فلسفه نظری تاریخ
۶۹	منتقدان و موافقان ایده‌آلیسم تاریخی
۷۰	دکارت: نگاه ضد تاریخی به تاریخ
۷۱	ویکو و فهم تاریخی
۷۴	مونتسکیو، ولتر و مفهوم فلسفه تاریخ
۷۶	ولتر و گام‌هایی به سوی تحول مفهوم فلسفه تاریخ
۷۸	کندرسه، مسیر تاریخ از انقلاب تا تحقق آزادی
۷۹	یوهان گوتفرد هردر و تفکر تاریخی (۱۷۴۴-۱۸۰۳)
۸۲	هیوم و نفی علیت
۸۶	کانت: قوانین طبیعی و تاریخ
۸۸	کانت، علت و معلول در تاریخ

۸۹.....	وارثان اندیشه کانت و تأثیر آنان بر بینش تاریخ‌نگری
۹۱.....	کی‌یرکه گارد و شناخت اساسی در تاریخ
۹۲.....	اسپنسر و قانون سه مرحله‌ای او
۹۳.....	نیچه: تاریخ بین سودمندی و ناسودمندی
۹۹.....	کروچه: مورخ فیلسوف
۱۰۱.....	فصل چهارم: تاریخ از دیدگاه قرآن
۱۰۴.....	تکیه بر علت و معلول در پدیده‌های تاریخی
۱۰۵.....	اسناد صحیح
۱۰۵.....	قانونمندی
۱۰۷.....	یوم‌الدین فلسفه نظری و علمی تاریخ
۱۰۹.....	دفتر دوم
۱۰۹.....	فلسفه علمی (انتقادی) تاریخ
۱۱۱.....	فصل اول: پوزیتیویسم تاریخی
۱۱۳.....	مدعیان و منتقدان اثبات‌گرایی (پوزیتیویسم) تاریخ
۱۱۵.....	تاریخ و جامعه‌شناسی
۱۱۷.....	نقدهای اثبات‌گری: مارکسیست‌ها
۱۱۸.....	اثبات‌گری و جامعه‌شناسان
۱۲۳.....	اثبات‌گری و روان‌شناسان
۱۲۴.....	دیلتای و نفی روش‌ها
۱۲۵.....	ویر و نقد پوزیتیویسم
۱۳۱.....	فصل دوم: فلسفه تاریخ به عنوان فلسفه علم
۱۳۶.....	مرزهای علمی تاریخ

۱۳۸.....	روش تاریخ بین داوری و ارزش گذاری.....
۱۴۰.....	تاریخ و گونه‌های معرفت: تاریخ معرفت اصیل.....
۱۴۳.....	دفتر سوم: مکاتب جدید و تبیین فلسفه تاریخ.....
۱۴۵.....	فصل اول: نظام‌های جدید نظری در تاریخ.....
۱۵۱.....	کالینگوود و فهم تاریخ.....
۱۵۲.....	ویژگی‌های روش تاریخ.....
۱۵۷.....	فصل دوم: مکتب اصالت تاریخی یا تاریخ‌گرایی.....
۱۵۷.....	Historicism.....
۱۶۱.....	علوم اجتماعی و چشم‌اندازهای علمی آن.....
۱۶۴.....	اتوپیاگرایی و مهندسی بارپاره اجتماعی.....
۱۶۶.....	تاریخ‌گرایی به عنوان یک روش.....
۱۶۷.....	پیشگویی و تاریخ‌گرایی.....
۱۶۹.....	تاریخ‌گرایی و بیان اصل علیت تاریخی.....
۱۷۱.....	مکتب اصالت تاریخی به عنوان یک روش.....
۱۷۳.....	تاریخ‌گرایی و مسئله تفهم.....
۱۷۵.....	نقد تاریخ‌گرایی.....
۱۷۸.....	نقد تاریخی‌گری.....
۱۸۱.....	فصل سوم: روش تفهمی و تفسیر متفاوت از تاریخ.....
۱۹۱.....	فصل چهارم: تحلیل محتوا: تلاش برای درک و تفسیر متون تاریخی.....
۱۹۴.....	روش در تحلیل محتوی.....
۱۹۶.....	تحلیل گفتمانی یک متن.....
۱۹۷.....	ارتباطات، تکنولوژی، تاریخ و تاریخ‌نگاری.....
۲۰۳.....	فصل پنجم: هرمنوتیک و تأویل تاریخ.....
۲۰۶.....	هرمنوتیک و فهم کلام فرهنگی.....
۲۰۶.....	هرمنوتیک و تاریخ باوری.....
۲۰۷.....	هرمنوتیک به مثابه فهم خویشتن.....
۲۰۸.....	هرمنوتیک و زبان بیان آن.....

۲۰۹	هرمنوتیک: تخیل و سؤال
۲۰۹	هرمنوتیک و تأویل بی‌پایان
۲۱۰	هرمنوتیک: بیان شفاهی و بیان مکتوب
۲۱۰	هرمنوتیک و فهم تاریخی
۲۱۲	هرمنوتیک و انسان‌گرایی این جهانی
۲۱۷	فصل ششم: میشل فوکو و ساختار شکنی در تاریخ
۲۲۰	دیرینه‌شناسی علم
۲۲۲	تبارشناسی عام
۲۲۳	دانش و قدرت
۲۲۵	تبارشناسی تأویل
۲۲۷	واژه‌ها و چیزها: دیرینه‌شناسی علوم انسانی
۲۲۸	جنسیت و رابطه سلطه
۲۲۹	فوکو در بوته نقد
۲۳۱	فصل هفتم: فوکویاما و پایان تاریخ
۲۳۵	پایان تاریخ و بهترین دنیاها
۲۳۶	بیوتکنولوژی و نابرابری
۲۳۷	فصل هشتم: نگاه ژاپنی عصر اصلاحات به تاریخ و رنسانس جهانی
۲۴۵	منابع و مآخذ

مقدمه ویراست دوم

چاپ دوم فلسفه تاریخ با تغییراتی شکل ارائه فصول همراه شده است تا سه قلمرو اصلی مباحث مربوط به حوزه معرفتی تاریخ‌شناسی را با تفکیک بیشتری به بحث گذارد. از آن جایی که بررسی مکاتب مختلف و مکتب‌ها در ارائه دیدگاه‌های متفکران فلسفه تاریخ در چهارچوب نظریه «فهم تاریخ» ارائه می‌شود، در اینجا به جزئیات فکر فلسفی علمای این رشته خودداری شده است. همچنین در ویراست دوم، حتی که احساس نیاز به آن‌ها، برای تسلسل موضوع یا تداوم تاریخی اندیشه، تشخیص داده شد، به مطالب کتاب افزوده شده است. از این رو در پاره‌ای موارد مباحث، دامنه گسترده تری پیدا کرده و چشم اندازه‌های تازه تری برای سهولت در درک مفاهیم و معانی فلسفه تاریخ ترسیم شده است. این تجدید نظر پایان مباحث این کتاب در فلسفه تاریخ نمی‌تواند باشد. تجارب جدید هموار راه را برای ورود به مباحث بعدی هموار می‌کند و در پرتو فهم‌های نو از مسایل کهنه، زمینه‌های رسد و توسعه علم تاریخ فراهم می‌شود. اساس تجدید نظر فعلی بهره‌گیری از تجربه تدریس چندین ساله این کتاب در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد تاریخ و همچنین دریافت نقدها و نظرهای تعدادی از اساتید و دانشجویان است. هر چند بر سنگینی بحث‌های فلسفه تاریخ وقوف دارم ولی نمی‌توان به ساده کردن بیش از حد این موضوع باور داشت زیرا محیط‌های علمی و دانشگاهی مکانی مناسب برای تمرین و ممارست اندیشیدن است. لذا چهارچوب کلی مباحث همچنان حفظ گردیده و از ساده‌سازی مطالب خودداری شده است.

در چاپ اول تعدادی اشتباهات املائی و جا افتادگی خطوط وجود داشت که در چاپ دوم بر طرف گردید. بازخوانی و مراقبت های متنی را فردوس آقایی عهده دار شد و توصیه های مفیدی در محتوا و شکل ارائه نمود که بسیاری از آن ها به کار بسته شد. بر خود واجب می دانم از ایشان و کلیه کسانی که در فراهم آمدن شرایط تجدید نظر برای چاپ دوم این کتاب مرا یاری رساندن، تشکر نمایم.

www.ketab.ir

پیشگفتار:

پرداختن به مباحث فلسفه تاریخ، اگرچه سابقه‌ای طولانی دارد اما طرح آن همواره با دشواری روبه‌رو بوده است. وجود مکاتب مختلف فلسفی، اختلاف نظر در میان فلاسفه، گسترش بی‌متهای مقولات عقلی و ترکیب تاریخ و مباحث کلامی و فلسفی همواره راه را برای مناقشات فکری باز می‌گذارد. تاریخ به دو معنی مورد توجه قرار می‌گیرد: جریان پیوسته زندگی انسان، چه آزاد باشد و چه مجبور؛ و نیز تاریخ به معنای علم بررسی جریان زندگی و علم شدن انسان. در شکل دوم خود با نوشتن و تاریخ‌نگاری همراه می‌شود که خود سرآغاز راه دشوار درج وقایع زندگی انسان در گذر زمان است و برخلاف فلسفه مجبور است راه خود را از میان یادگارهای به‌جا مانده از انسان در طول حیات او برگزیند. اینجاست که سخن از استدلال‌های فلسفی و عقلی و میزان برای درستی و حقیقت به میان می‌آید و فلسفه تاریخ متولد می‌شود. تلاش حاضر می‌تواند مقدمه‌ای در این مقولات به حساب آید.

این پژوهش درصدد است تا فلسفه تاریخ را در روندی متفاوت مورد بررسی قرار دهد و در هر قسمت آراء و نظرها، شرایط تدوین و متفکران برجسته آن را به نقد کشد. هر چند بر این نکته نیز وقوف کامل دارم که به هیچ عنوان نظریات کامل و تمام عیار متفکران حاضر و بسیاری از دیگر پژوهشگران را در این پژوهش به صورت نهایی نیاورده‌ام. بسیاری از مباحث به عنوان مدخل و ورود به بحث‌های گسترده و تمام نشدنی موضوعات مطروحه در نظر گرفته شده است. البته این امید وجود دارد که با نقدهایی که بر آن انجام خواهد شد راه

گسترش و توسعه مفاهیم مورد نظر هموار و از سردی فضای حاکم بر مطالعات فلسفه نظری و علمی تاریخ کاسته شود.

از دکتر عبدالرسول خیراندیش در گروه تاریخ دانشگاه شیراز، دکتر سعید بینا در گروه فلسفه دانشگاه اصفهان و دکتر عبدالله کاشی دکتر فلسفه در مرکز تربیت معلم تهران که با راهنمایی‌های ارزنده خود بر من منت گذاردند تشکر می‌کنم هر چند ممکن است تمام نظریات آنان لحاظ نشده باشد. از همسر، خانم فردوس آقایی، که علاوه بر تحمل ایام طولانی مشغولیت این کار در تمام مراحل مرایاری و در پاره‌ای موارد نکات بسیار ارزنده‌ای گوشزد کردند سپاس فراوان دارم. از فرزندانم امیرحسین، علیرضا و محمد امین که رنج بهم ریختن خانه به‌خاطر پراکندگی فیش‌ها و اوراق و کتاب‌ها را تحمل کردند، هم سپاسگزارم. تمام کاستی‌ها را بر ابرادهای موجود بر عهده این جانب است و امید است با دریافت نقدهای علمی خوانندگان و همکاران دانشگاهی این کاستی‌ها در مراحل بعدی مرتفع گردد.

مقدمه:

تاریخ به عنوان حافظه جامعه انسانی در سال تجربه از نسلی به نسل دیگر همواره مورد توجه قرار گرفته است. این توجه در فرار و فرود این برای ملل گوناگون متفاوت بوده و هر یک از زاویه دستاوردهای تمدنی خود بدان نگاشته است. از این رو، می توان میزان درک و توجه به تاریخ را با میزان دستیابی اقوام و ملل به تمدن سنجید و به هر نسبتی که این دانش مورد بی توجهی قرار گیرد، فاصله آنان با حافظه تاریخی شان بیشتر خواهد شد.

از آنجا که بازخوانی تاریخ، بازسازی هویت قومی، فرهنگی، مذهبی و ملی جوامع انسانی است، دستخوش تحریف، واژگونه‌نمایی و تفسیرهای غیر واقعی شده است. چرا که تاریخ، برخلاف سایر علوم اجتماعی که موضوع تحقیق در آن‌ها عمدتاً زندگی و دردسترس است، با موضوعات گذشته و غیر ملموس سر و کار دارد و محقق و مورخ به ناچار باید با استفاده از مدارک، شواهد و آثار بر جای مانده، به قضاوت در احوال گذشته و جامعه انسانی بپردازد. از آن جایی که دستیابی به همه این آثار امکان‌پذیر نیست و مورخ ناچار به گزینش اسناد و وقایع تاریخی است همواره راه تفسیرهای فردی و شخصی مبتنی بر جانبداری وجود خواهد داشت. به همین دلیل، برای مورخ عدالت و انصاف از اصلی‌ترین شرایط ورود به تحقیق و تدوین تاریخ است.

بنابراین، تاریخ با استفاده از دیدگاه‌ها و تفسیرهای افراد و با توجه به مشرب‌های فکری، سیاسی و دینی آنان به ظهور می‌رسد. در چنین شرایطی آشنایی با مبانی ایدئولوژی و اصول

فلسفه و تفکر انسان خصوصاً علمای تاریخ، جامعه‌شناسی، مذاهب، روان‌شناسی و سایر علوم انسانی مرتبط با تاریخ، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد.

تاریخ در مفهوم کلی خویش به سرگذشت‌ها و شرح حال‌ها، جنگ‌ها، صلح‌ها، اقدامات افراد و... اطلاق می‌شود که عموماً به عنوان روزشمار و گاه‌شمار از آن یاد می‌شود. اما مفهوم دیگر تاریخ که با فلسفه و علم تاریخ پیوند می‌خورد معنایی متفاوت و عمیق بدین واژه می‌بخشد. تاریخ عبارت است از یک حقیقت و واقعیت علمی که در طول زمان و در بستر مکان تداوم یافته و براساس قوانین علمی، حرکتی را تا به امروز ادامه داده است و در آینده نیز براساس همان قواعد و قوانین تداوم خواهد داشت. پس انسان اندیشمند باید بکوشد تا با دریافت این قوانین و قواعد مسیرهای حرکت را تشریح و توجیه کرده و راه را بر کجی و انحراف ببیند. انسان می‌تواند بر اساس شناخت عینی و دقیق از حقیقتی که تاریخ نامیده می‌شود براز، سعادت خود و جامعه‌اش برنامه مورد نظر و دلخواه خود را به سوی آینده تدوین کند.

بنابراین، تاریخ در این باره، «ایرین تعریف عبارت است از سرگذشت زندگی اجتماعی انسان. بر اساس همین تعریف مطالعات تاریخی قلمرو گسترده زندگی انسان را در بر می‌گیرد که جنبه‌های مختلف آن را علوم مسبق دیگر بررسی می‌کنند و برای آنکه بتواند در تعاریف علمی-کاربردی و قابل حصول ارائه شده نیازمند تعامل با علوم دیگر است. «آموزش آن به مفهوم شناخت و ضرورت و شدن آدمی و آگاهی از احوال و سرگذشت جوامع، اقوام و ملت‌های جهانی است».

درحالی‌که مطالعات تاریخی در گذشته به سرنوشت ملت‌ها و خاصیت از جامعه می‌پرداخت و در آموزش و پژوهش آن به نخبه‌گرایی تمایل نشان می‌داد، امروزه در کشورهای عمدتاً پیشرفته این علم دچار تحولات گسترده‌ای در روش و بینش شده است. ظهور مکاتب مختلف فلسفه تاریخ نتیجه تلاش متفکران این علم برای تبدیل آن به دانش مؤثر در زندگی انسان است.